

بررسی آسیب‌های ضایع شدن وقت از دیدگاه دین مقدس اسلام

نامزد پوهنځیار حبیب الله حنفي

دیارتمنت تعلیمات اسلامی، پوهنځی شرعیات، پوهنتون لوگر، افغانستان

ایمیل آدرس: hnfisifi@gmail.com

خلاصه

بیان مسئله: وقت یکی از بزرگ‌ترین نعمت‌های الهی برای انسان است و در دین اسلام از جایگاه بسیار مهمی برخوردار می‌باشد. چنان‌که انسان را به بهره‌گیری از لحظات عمرش در مسیر رشد، عبادت و خدمت به خلق فرامی‌خواند. در اسلام، ضایع کردن وقت تنها غفلت و بی‌مسئولیتی در برابر نعمت خداوند ﷻ شمرده نمی‌شود؛ بلکه سبب عقب‌ماندگی فردی، اخلاقی و اجتماعی انسان نیز می‌گردد.

هدف تحقیق: هدف این تحقیق، هشدار نسبت به خسارت ناشی از ضایع کردن وقت است تا از وعید ابدی خداوند متعال نجات یابیم و اوقات خود را در اموری صرف کنیم که باعث پیشرفت و تعالی ما در دنیا گردد.

روش تحقیق: در نگارش این مقاله از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است.

نتیجه‌گیری: در پایان، لازم است اقدامات مؤثری برای جلوگیری از ضایع شدن وقت روی دست گرفته شود و به‌گونه عملی به تعالیم دین اسلام عمل گردد، تا به اهداف تعیین شده خود برسیم و نقش مؤثری در رشد فردی و ترقی جامعه ایفا کنیم.

کلمات کلیدی: ارزش وقت، حفاظت از وقت، ضایع شدن وقت

استناد: حنفي، حبیب الله. (۱۴۰۴) بررسی آسیب‌های ضایع شدن وقت از دیدگاه دین مقدس اسلام. *دوفصلنامه علمی-تحقیقی عینک*، خپرنیزه مجله، سال سوم، شماره ۵، صفحه ۲۵۱-۲۶۸. DOI: ۲۶۸

DOI: ۲۶۸ - ۲۵۱، صفحه ۵، شماره ۵، سال سوم، مجله، خپرنیزه مجله، سال سوم، شماره ۵، صفحه ۲۵۱-۲۶۸

حق مؤلف © نویسنده‌گان

ناشر: پوهنتون لوگر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَعَلَى آلِهِ وَاصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ، وَبَعْدُ!
بیان مسئله: موضوع تحقیق در این مقاله آسیب‌های ضایع شدن وقت از دیدگاه دین مقدس اسلام می‌باشد و در ضمن آن بحث‌ها که متعلق به وقت است از قبیل ارزش وقت، اهمیت آن و غیره بیان شده است؛ زیرا وقت یکی از نعمات می‌باشد که استفاده درست از آن انسان را به سعادت ابدی مشرف می‌سازد. ضایع کردن آن از نظر اسلام نه تنها در برابر نعمت الله ﷺ بی‌اعتنایی است؛ بلکه سبب پس ماندگی انسان در امورات دینی و دنیوی نیز می‌گردد.

اهمیت و ضرورت: چون که وقت یکی از بیش قیمت‌ترین سرمایه انسان است و تلف کردن آن یکی از بزرگ‌ترین خسارات می‌باشد که هرگز نمی‌توان آن را جبران کرد. بناءً این موضوع در زندگی انسان از اهم ضروریات به حساب می‌رود که به واسطه آن می‌توان از بدبختی‌های دنیوی و اخروی نجات پیدا کرد. الله ﷻ و رسول الله ﷺ در مورد زیان‌های ضایع شدن وقت به ما خبر داده است. چنانچه الله ﷻ می‌فرماید: هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَصَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ^{۱۹}. ترجمه: آیا هنوز منتظرانند که مضمون آن ظاهر شود روزی که ظاهر شود مضمون (مصدق) آن (انتظار نمی‌برند کفار مگر مصداق این وعده را) خواهند گفت کسانیکه فراموش کرده بودند آن را پیش از این هرآینه آورده بود پیغمبران پروردگار ما سخن حق را پس آیا کسی است برای ما شفاعت کننده گان تا شفاعت کند برای ما یا باز گردانیده شویم پس عمل کنیم خلاف آنچه میکردیم هرآینه تباہ کردند نفس‌های خود را و گم شد از ایشان آنچه افترا می‌کردند.^{۱۱۰}

۱۹۱ قرآن کریم، سوره اعراف آیه ۵۳

۱۱۰ دیوبندی (محمود الحسن مولانا) و عثمانی شیبیر احمد (مولانا) مترجم: هیأتی از علمای افغانستان (تفسیر کابلی)،

تاج کتب خانه، ص ۱۸۹

در تفسیر آیات فوق صاحب تفسیر روح المعانی رحمه الله چنین می‌فرماید: «أبي فنحن نعمل غير الذي كنا نعمل أي في الدنيا من الشرك والمعصية قد خسروا أنفسهم بصرف أعمارهم التي هي رأس مالهم إلى الشرك والمعاصي»^{۱۱۱}.

یعنی، عمر خود را ضایع نمودند آن عمری که سرمایه ایشان است و آنرا در شرک و معصیت گذراندند، بناءً مورد عتاب الله ﷻ قرار گرفتند. از آیات و تفاسیر فوق معلوم گردید که گذرانیدن عمر در معصیت و نافرمانی باعث عذاب الله ﷻ می‌گردد.

همچنین رسول الله ﷺ در این مورد فرموده است: «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِي جَارَهُ وَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ صِنْفَهُ وَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُقَلِّ خَيْرًا أَوْ لِيَسْكُتْ »»^{۱۱۲}.

از ابوهریره (رضی الله عنه) روایت است که رسول الله ﷺ فرمود: کسی که به خدا و روز آخرت ایمان دارد به همسایه خود آسیب نرساند و کسی که به خدا و روز آخرت ایمان دارد مهمانش را گرامی بدارد و هر که به خدا و روز قیامت ایمان دارد سخنان نپکو بگوید یا سکوت کند.

صاحب دلیل الفالحین شرح ریاض الصالحین در شرح این حدیث چنین می‌فرماید: (أو ليسكت) فليطلب الصمت حتى عن المباح لأنه ربما أدى إلى محرم أو مكروه، و بفرض أنه لا يؤدي إليهما ففيه ضياع الوقت فيما لا يعني^{۱۱۳}.

یعنی سکوت کند حتی در مورد مباح (یک قول یا فعل مباح) نیز سکوت کند؛ زیرا ممکن است به حرام یا مکروه منتهی شود و بالفرض این که به هیچ‌یک از آن‌ها منتهی نشود، ضایع شدن وقت در امور بی‌فایده است. از روایات فوق اهمیت و ارزش وقت معلوم می‌گردد که باید در امور بی‌فایده صرف نگردد و در عصر حاضر اکثری مردم خصوصاً جوانان اوقات خویش را در امورات

۱۱۱ محمود الألوسی أبو الفضل (تفسیر روح المعانی) دار إحياء التراث العربي - بیروت، ج ۸، ص ۱۲۶، ۱۴۱۵ هـ

۱۱۲ بخاری محمد بن إسماعيل أبو عبدالله الجعفي صحيح البخاري الناشر: دار طوق النجاة الطبعة: الأولى، ۱۴۲۲ هـ ج ۸ ص ۱۱ رقم الحديث ۶۰۱۸
 ۱۱۳ بکری الصديقي الشافعي محمد علي بن محمد علان بن إبراهيم دليل الفالحين لطرق رياض الصالحين ج ۲ ص ۴۴۳ بیروت - لبنان الطبعة: الرابعة، ۱۴۲۵ هـ - ۲۰۰۴ م

بی هوده از قبیل فیسبوک، واتساپ، ویدیوگیم، دیدن سیريال ها وغیره شبکه‌های مفسد میگذرانند که این یک مرض مهلک برای افراد جامعه ما می‌بایست و مسؤلیت هر مسلمان می‌باشد که در مقابل چنین مفاسد مبارزه نمایند.

پیشینه: به زبان ملی ما دراین موضوع کدام تحقیق را به طور مستقل پیدا نکردم؛ اما این موضوع ضمناً به زبان عربی تحریر شده‌است، مانند کتاب (الوقت و أهميته فی حياة المسلم) تألیف علي بن نایف الشعود و یا کتاب قيمةالزمن تألیف عبدالفتاح أبوغدة (اساسيات ادارة الوقت) تصنیف الدكتور بشیر العلاء، وقت أنفاس لا تعود تصنیف: عبدالملك بن محمدالقاسم، کتاب إدارةالوقت من المنظور الإسلامي والإداري تصنیف: خالد بن عبدالرحمن بن علی الجریسی و غیره.

در کتب مذکور جزئیات متعدد در مورد وقت ذکر گردیده‌است که بحث از ضایع شدن وقت در این کتب ضمنی می‌باشد و دراین تحقیق که من به پیش گرفته‌ام تمرکز آن به یک جزء خاص وقت به‌طور واضح صورت گرفته که عبارت از ضایع شدن است. بناءً همین موضوع را مستقل به لسان دری به تحریر درآوردم .

اهداف تحقیق

مهم‌ترین هدف از این تحقیق جلوگیری از هدر رفتن وقت می‌باشد، به همین‌طور هدف ازین تحقیق شناخت اسباب ضیاع وقت، آگاه‌شدن از خسارات ضیاع وقت و متوجه شدن به قیمت وقت که یکی از نعمت‌های بزرگ الله ﷻ می‌باشد .

سوالات تحقیق: این تحقیق به سوالات ذیل جواب‌گو می‌باشد .

- وقت کدام ارزش و قیمت دارد؟
- ضایع شدن وقت در دین مقدس اسلام چه ضرر دارد؟
- آیا ضایع شدن وقت کدام اسباب مشخص دارد؟
- آیا جلوگیری از ضایع شدن وقت ممکن است و کدام راه حلی دارد؟

مواد و روش کار:

در این تحقیق، منابع تفسیری؛ مانند روح‌المعانی و تفاسیر معاصر با احادیث نبوی مقایسه گردیده است و روش تحلیلی می‌باشد.

یعنی در باره ضایع شدن وقت کدام نصوص که وارد شده است مفسرین، محدثین و علماء کرام که کدام تحلیل را انجام داده اند از قبیل: خسارات ضایع شدن وقت و مسائل مربوطه به آن، مفهوم و خلاصه تحلیل آن‌ها را به تحریر در آورده و به پیش گرفته شده است.

مبحث اول: مفهوم و ارزش وقت

وقت یک مقدار مشخص زمان را گویند.^{۱۱۴} از جهت عظمت و اهمیت وقت، الله ﷻ به وقت بعضی اوقات سوگند یاد کرده است و بعضی اوقات آن را به قسم آیه قدرت خود و یا آیه عبرت برای بندگان خود یاد کرده است و رسول الله ﷺ هم از اهمیت آن یادآوری کرده است.

چنانچه الله ﷻ می فرماید: وَالْعَصْرِ (۱) إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ (۲) إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالحَقِّ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ (۳)^{۱۱۵}

ترجمه: قسم به عصر هر آینه انسان در زیان است، مگر آنان که ایمان آوردند، کردند کارهای نیکو، تأکید نمودند یک دیگر را به دین حق و تأکید کردند یک دیگر را به صبر.

عصر، زمانه را می گویند یعنی قسم است به زمانه و در زمانه عمر بی بهای انسان نیز داخل است که دوره تحصیل کمالات و سعادت دنیا و آخرت می باشد.^{۱۱۶} چون که زمانه و عمر از اهمیت زیادی برخوردار است الله ﷻ به آن قسم یاد کرد؛ زیرا که الله ﷻ به اشیاء بیش قیمت و با اهمیت قسم یاد می کند نه به آن چه که اهمیت نداشته باشد و از تفسیر فوق این موضوع خوب تر واضح گردیده است. در دیگر موضع، الله ﷻ فرموده است: وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى (۱) وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى (۲) (سوره الیل).^{۱۱۷} ترجمه: قسم به شب در آن هنگام که جهان را بپوشاند و قسم به روز هنگامی که تجلی کند.

الله ﷻ قسم یاد کرده است در این دو آیه به شب و روز. بناءً وقت یک چیزی با ارزش است که الله ﷻ به آن قسم یاد می کند. الله ﷻ درباره این نعمت بزرگ می فرماید: وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ

۱۱۴ طالقانی (المحیط فی اللغة ج ۱ ص ۴۹۳) بیروت ۱۹۹۴ م

۱۱۵ قرآن کریم، سوره العصر.

۱۱۶ دیوبندی (محمود الحسن) و (شیر احمد عثمانی) (تفسیر کابلی) سوره عصر آیه ۱-۳، نشر احسان، تهران، یازدهم

چاپ، ۱۳۸۵ هـ ش

۱۱۷ قرآن کریم، سوره الیل، آیه ۱-۲

وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسْحَرَاتٌ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ^{۱۱۸}، ترجمه: و مسخر کرد برای شما شب و روز را و آفتاب و ماه را و ستارگان مسخراند به فرمان وی هر آینه در این نشانه‌هاست گروهی را که در می‌یابند^{۱۱۹}

الله ﷻ در جمله نعمات خود در این آیت، شب و روز را بیان نمود که یک نعمت بزرگ پروردگار و آله عبرت برای عقل‌مندان می‌باشد و هم چنین الله ﷻ درباره این نعمت فرموده‌است: وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِّمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا^{۱۲۰}، ترجمه: و اوست آن‌که ساخت شب و روز را مختلف (خلف از یک‌دیگر) برای آن‌که خواهد که پند گیرد یا خواهد شکرگزاری را^{۱۲۱}

در این آیه الله ﷻ شب و روز را به قسم علامه قدرت خود و آیه عبرت برای بندگان خود ذکر نموده‌است. رسول الله ﷺ فرموده است: لَا تَزُولُ قَدَمَا ابْنِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ خَمْسٍ: عَنْ عُمْرِهِ فِيْمَ أَفْتَاهُ وَعَنْ شَبَابِهِ فِيْمَ أَبْلَاهُ وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيْمَا أَنْفَقَهُ وَمَاذَا عَمِلَ فِيْمَا عِلِمَ^{۱۲۲}

یعنی روز قیامت پاهای فرزند آدم حرکت نمی‌کند، مگر این‌که از او در مورد پنج چیز سوال شود: زندگی و چگونگی گذراندن آن، جوانی و نحوه استفاده از آن و از مالش آن را از کجا به دست آورده و در چه چیزی مصرف کرده است و با آن‌چه می‌دانست چه کرد؟

همه ما می‌دانیم که در حضور الله ﷻ ایستاده می‌شویم و از اعمال و اوقات ما پرسش صورت می‌گیرد که در حدیث فوق ذکر عمر آمده‌است؛ زیرا عمر یک نعمت بزرگ الله ﷻ می‌باشد تا وقتی که از آن بررسی صورت نگیرد در روز حساب بنده به هیچ طرف حرکت کرده نه می‌تواند. بناءً عمر (وقت) یک چیزی با اهمیت است که تا پیرسان از ان نعمت (عمر) نشود بنده به هیچ

۱۱۸ قرآن کریم سورة النحل، آیه ۱۲

۱۱۹ تفسیر کابلی سورة النحل، آیه ۱۲

۱۲۰ قرآن کریم سورة الفرقان، آیه ۶۲

۱۲۱ تفسیر کابلی، سورة الفرقان، آیه ۶۲

۱۲۲ ملا علی قاری، مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح ج ۸ ص ۳۲۵۴ دار الفکر، بیروت - لبنان الطبعة: الأولى، ۱۴۲۲هـ - ۲۰۰۲م

طرف رفته نمی‌تواند. هم‌چنان رسول‌الله ﷺ می‌فرماید: عن ابن عباس قال: قال رسول الله ﷺ: نِعْمَتَانِ مَعْبُودُونَ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصَّحَّةُ وَالْفَرَاغُ. ۱۳۳

یعنی از ابن عباس رضی‌الله‌عنه روایت است گفت: رسول خدا ﷺ فرمود: تندرستی و اوقات فارغ دو نعمتی است که بسیاری مردمان از آن غفلت می‌کنند. یعنی قدر این دو نعمت را بسیاری از مردمان نمی‌دانند و در آن دو نعمت کسب اعمال صالحه را نمی‌کنند که به آن محتاج‌اند در آخرت، پس پشیمان می‌شوند به ضایع کردن عمرهایشان و ندامت‌شان کدام نفع برایشان نرساند. هم‌چنین رسول‌الله ﷺ می‌فرماید که اهل جنت بر هیچ چیزی افسوس نمی‌خورند، مگر بر آن ساعتی که بر آن‌ها گذشته (در دنیا) و در آن ذکر الله ﷻ را نکرده‌اند. ۱۳۴

یعنی در غفلت گذرانیده باشد و اوقات استفاده‌ی خویش را ضایع کرده‌باشد. یقیناً که اکثر انسان‌ها غافل هستند از نعمت فراغ (اوقات فارغ) و جاهل هستند به قیمت و ارزش آن و شکر آن را ادا نمی‌کنند.

قال ابن مسعود رضی‌الله‌عنه مَا نَدِمْتُ عَلَى شَيْءٍ نَدِمِي عَلَى يَوْمٍ غَرَبَتْ شَمْسُهُ نَقَصَ فِيهِ عُمُرِي وَلَمْ يَزِدْ فِيهِ عَمَلِي. ۱۳۵ ابن مسعود رضی‌الله‌عنه می‌گوید: پشیمان نشدم هرگز از چیزی بیش از روزی که غروب کرد آفتاب و در آن کم شد عمر من و زیاد نشد عمل من.

از قول عبدالله بن مسعود رضی‌الله‌عنه معلوم می‌شود که گذشتن عمر بدون انجام عمل صالح، نقصان است برای مؤمن؛ زیرا عبدالله بن مسعود رضی‌الله‌عنه اظهار ندامت کرده‌است و از این قول اهمیت وقت واضح است.

در حدیث دیگر آمده‌است قال أبو الدرداء: ابن آدم طأ الأرض بقدمك فإنها عن قليل تكون قبرك؛ ابن آدم إنما أنت أيام فكلما ذهب يوم ذهب بعضك؛ ابن آدم إنك لم تزل في هدم عمرك منذ يوم ولدتك أمك. ۱۳۶

۱۳۳ بیهقی أبو بکر أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخسروجردي الخراساني: السنن الكبرى: دار الكتب العلمية، بيروت الطبعة: الثالثة، ۱۴۲۴ هـ - ۲۰۰۳ م (رقم الحدیث ۶۵۲۳) (المعجم الأوسط: رقم الحدیث 6163) (سنن ابن ماجه: رقم الحدیث 4170)

۱۳۴ اصبهانی، أبو القاسم إسماعیل بن محمد بن الفضل بن علي القرشي الطليحي التيمي، الملقب بقوام السنة (المتوفى: ۵۳۵هـ) (الترغيب والترهيب) دار الحدیث - القاهرة الطبعة: الأولى ۱۴۱۴ هـ - ۱۹۹۳ م ج ۲ ص ۱۷۷

۱۳۵ مصری أبو محمد أرفشيف ملتقى أهل التفسير ج 1 ص 2643

یعني ابودردا رضی الله عنه گفټ: پسر آدم پای مال کردی زمین را به قدم خود و به زودی قبر تو می شود. پسر آدم تو از روزهای هستی (از روزها تشکیل شده‌ی) و هر گاه روزی بگذرد بخشی از عمر تو ناپدید می شود. پسر آدم از روزی که مادرت تو را به دنیا آورد عمرت را هدر دادی (همیش در ضیاع عمر خود هستی). دراین قول ابی درداء رضی الله عنه به اهمیت عمر تصریح کرده که تو از روزها ترکیب شده‌ی وقتی که یک روز بالایت بگذرد یک حصه از عمر تو کم می شود و تو همیش در ویرانی عمرت هستی از روزی که مادرت تو را دنیا آورده است پس باید متوجه این نعمت بزرگ الله ﷻ باشیم تا عمر ما هدر نرود.

از عمر بن عبدالعزیز رحمه الله روایت است: إِنَّ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ يَعْمَلَانِ فِيكَ فَاعْمَلْ فِيهِمَا^{۱۲۷}، یعنی شب و روز بر تو کار می کند، پس در آن‌ها کار کن. از حسن رضی الله عنه روایت است که می فرماید: ابن آدم إنك بين مطيبتين يُوضَعَانك: الليل إلى النهار، والنهار إلى الليل، حتى يُسلمانك إلى الآخرة، فمن أعظم منك يا ابن آدم خطراً.^{۱۲۸} یعنی ای پسر آدم، تو بین دو کوهی که تو را شب به روز و روز به شب قرار می دهند تا این که تو را به آخرت می رسانند پس ای فرزند آدم چه کسی در خطر عظیم از تو است؟

ابن قیم رحمه الله می فرماید: إضاعة الوقت أشد من الموت، لأن إضاعة الوقت يقطعك عن الله والدار الآخرة، و الموت يقطعك عن الدنيا و أهلها^{۱۲۹} تلف وقت بدتر از مرگ است؛ زیرا تلف وقت تو را از خدا و آخرت جدا می کند و مرگ از دنیا و اهل آن جدا می کند. از روایات فوق ارزش وقت عقلاً و شرعاً معلوم گردید که باید از آن استفاده درست صورت گیرد و ضایع نگردد.

۱۲۶ ابن المبارک أبو عبد الرحمن عبد الله بن المبارک بن واضح الحنظلي، التركي ثم المرؤزي (المتوفى: ۱۸۱هـ) الزهد والرفائق لابن المبارک دار الکتب العلمیة - بیروت سنة ۱۴۱۹هـ. رقم الحدیث ۸۵۲

۱۲۷ ثعالبي أبو منصور عبد الملك بن محمد بن إسماعيل (الشكوى والعتاب وما وقع للخلان والأصحاب) الناشر: المجلس الوطني للثقافة والفنون والآداب الطبعة: الأولى، ۱۴۲۱هـ - ۲۰۰۰م. ص ۲۲۵

۱۲۸ ابن أبي الدنيا أبو بكر عبد الله بن محمد بن عبيد بن سفيان بن قيس البغدادي الأموي القرشي المعروف بابن أبي الدنيا (الزهد لابن أبي الدنيا) دار ابن كثير، دمشق الطبعة: الأولى، ۱۴۲۰هـ - ۱۹۹۹م ص ۱۸۷

۱۲۹ (الوقت وأهميته في حياة المسلم ج ۱ ص ۱۵۹)

مبحث دوم: آسیب‌های ضایع شدن وقت

مطلب اول: آسیب‌های دینی و اخروی ضایع شدن وقت و راه‌های حل آن: وقت یک نعمت بزرگ الله ﷻ می‌باشد که به بندگان خود اعطا نموده‌است؛ لیکن اگر از آن استفاده درست صورت نگیرد برعکس این نعمت به عذاب اخروی و ندامت ابدی مبدل می‌گردد. چنانچه که الله تعالی سرزنش کرده‌است آنان را که اوقات خود را ضایع کرده‌اند قوله تعالی (وَهُمْ يَصْطَرِحُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ التَّنْذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ .^{۱۳۰} آن‌ها در دوزخ فریاد می‌زنند: پروردگارا! ما را بیرون آر تا بکنیم عمل نیکو غیر از عملی که می‌کردیم! در پاسخ به آنان گفته می‌شود: آیا عمر ندادیم شمارا آنقدری که پندپذیر شود در آن آنکه پندپذیرد و آمده بود به شما تر سانشده؛ پس بچشید عذاب را پس نیست ستمگاران را هیچ مددگاری^{۱۳۱}

در آیات فوق، سرزنش است در آخرت کسانی را که اوقات را ضایع نموده‌اند و هرچه ندامت کنند و فریاد زنند الهی، میان را وقت بدهید تا عمل صالح نماییم در آن. الله ﷻ برای ایشان می‌گوید آیا شما را به اندازه‌ای که هر کسی اهل تذکر است در آن متذکر می‌شود (پند می‌گیرد) عمر برای تان ندادیم! چون که آن‌ها وقت (عمر) خود را ضایع نموده بودند. بناءً فریاد و ندامت برای ایشان سودی نمی‌بخشد.

هم چنین الله ﷻ می‌فرماید: وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ^{۱۳۲} ترجمه: و از مردمان کسی است که می‌خرند سخنان بیهوده را تا گمراه کنند مردم را از راه خدا به غیر علم و بگیرد آن را تمسخر، این جماعت ایشان راست عذاب خوار کننده^{۱۳۳}

علامه الألوسی رحمه الله در تفسیر خود (لَهُوَ الْحَدِيثِ) را چنین تفسیر نموده‌است: (لَهُوَ الْحَدِيثِ) علی ما روی عن الحسن کل ما شغلك عن عبادۃ الله تعالی و ذکره، من السمر والأصاحیک

۱۳۰ قرآن کریم سوره فاطر آیه ۳۷

۱۳۱ تفسیر کابلی: سوره فاطر آیه ۳۷

۱۳۲ قرآن کریم سوره لقمان .

۱۳۳ تفسیر کابلی سوره لقمان آیه ۶

والخرافات والغناء ونحوها یعنی هر چیزی که شما را از عبادت خداوند ﷻ و یاد او باز می‌دارد، مانند افسانه گفتن، خنده، سخنان بیهوده، نغمه و سرود خوانی و مانند آن. ۱۳۴

از روایت فوق، معلوم گردید که وقت را تلف و ضایع نمودن باعث عذاب الهی و خسارت‌های دینی و اخروی برای انسان‌ها قرار می‌گیرد.

راه حل آن دوباره بر نگشتن به ضیاع وقت و توبه کردن است. چنانچه رسول الله ﷺ فرموده است:
(التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ) ۱۳۵

یعنی توبه‌کننده از گناه مانند کسی ست که گناهی ندارد. چون که ضایع کردن وقت یک گناه است که تعلق به حقوق الله دارد و راه نجات از چنین گناه فقط توبه و برنگشتن به آن گناه است.

مطلب دوم: آسیب‌های مالی ضایع شدن وقت و راه‌های حل آن.

ضایع شدن وقت نه تنها که ضررهای اخروی دارد، بلکه ضررهای مالی را هم در پی دارد چنانچه الله تعالی در این مورد یاد آوری نموده: (وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا) ۱۳۶

یعنی کسی که روگرداند از یاد من پس هر آینه اور است معیشت تنگ. ۱۳۷

تفسیر: شخصی که از یاد الله ﷻ غافل بوده محض زندگی فانی دنیا را قبله مقصود خود دانسته باشد، معیشت او تنگ ساخته می‌شود. ۱۳۸. از آیت و تفسیر فوق، معلوم شد که وقت را در عیثات گذراندن و از یاد الله ﷻ غافل شدن زندگی انسان را تنگ و انسان را از وسعت رزق و زندگی محروم می‌سازد.

راه حل آن: اوقات خود را تلف نکردن و آنرا در اعمال صالح گذراندن باعث زندگی آرام و پر از نعمات الهی می‌شود. چنانچه الله ﷻ می‌فرماید: (مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) ۱۳۹. ترجمه: هر که کار نیک کرد مرد باشد یا زن و او مسلمان باشد، پس هر آینه زندگی برایش می‌دهیم زندگانی پاک و بدهیم آن

۱۱۳۴ تفسیر روح المعانی، سورة لقمان - آیه ۶ ج ۴ ص ۳۶۸

۱۳۵ قرطبی أبو الحسن علی بن خلف بن عبد الملك بن بطلال البکری (شرح صحیح البخاری - لابن بطلال کتاب التعبير) (مکتبة الرشد - السعودیة / ۸۰۱۱۰ کتاب التعبير)

۱۳۶ قرآن کریم سوره طه، آیه ۱۲۴

۱۳۷ تفسیر کابلی، سوره طه، آیه ۱۲۴

۱۳۸ تفسیر کابلی، سوره طه، آیه ۱۲۴

۱۳۹ قرآن کریم سوره النحل، ۹۷

جماعت را مزد ایشان به نپکوترین آن چه می کردند^{۱۴۰}. از آیات فوق معلوم گردید که غفلت نه تنها ضرر اخروی دارد؛ بلکه ضررهای دنیوی هم دارد که تنگی در معیشت است و برعکس اوقات خویش را در اعمال نپک گذرانیدن نه این که باعث ثواب می شود، بلکه در زندگی انسان نیز رول مثبت دارد که زندگی نپک و وسیع می باشد.

مبحث سوم: اسباب ضایع شدن وقت و راه حل آن

هدف نداشتن

مطلب اول: نبودن هدف و تلاش نکردن برای آن، بزرگترین دلیل اتلاف وقت است. خداوند ﷻ می فرماید: **وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ**^{۱۴۱}

ترجمه: و بشتابید به سوی آمرزش پروردگار تان و بهشتی به پهنایش آسمانها و زمین است که آماده شده است برای پرهیزگاران^{۱۴۲}. پس کسی که هدفش رسیدن به بهشت و برکات آن است، باید برای رسیدن به آن تلاش جدی کند و الله ﷻ در آیه فوق بندگان خود را ترغیب داده است به این که باید هدف داشته باشند، مثلاً هدف رسیدن به جنت.

راه حل آن: پس هر کس که هدفی را تعیین کند هر هدفی که باشد وقت خود را تلف نمی کند، مثلاً محصلی می خواهد انجنیر شود و برای آن کوشش می کند و به مقصد خویش خود را می رساند و وقت خود را به هدر نمی دهد به سبب آن هدفیکه تعیین نموده است.

مطلب دوم: مصاحبت و رفاقت همراه انسانیکه ارزش وقت رانمی داند و از سن و سال و جوانی خود بهره نمی برند.

چنانچه الله ﷻ می فرماید **(وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا (۲۷) يَا وَيْلَتَا لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا (۲۸) لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا)**^{۱۴۳} و روزی که می گذرد ستمگار دست های خود را در حالی که می گوید کاشکی

۱۴۰ تفسیر کابلی، سوره النحل، 97.

۱۴۱ قرآن کریم سوره آل عمران، ۱۳۳.

۱۴۲ تفسیر کابلی، سوره آل عمران، ۱۳۳.

۱۴۳ قرآن کریم سوره فرقان، آیه ۲۹.

من می‌گرفتم همراه رسول راهی؛ ای وای بر من کاشکی نمی‌گرفتم فلانی را دوست هرآینه گمراه کرده من را از نصیحت بعد از آن که آمده بود به من و هست شیطان آدمی را فریب دهنده.^{۱۴۴} مراد از (فلانا خلیلا) که در آیت مذکور است کسی ست که کافر ظالم به دوستی او گمراه شده و یا در گمراهی خود ترقی کرده است این ستمگار در آن وقت پشیمان شده افسوس کند که این‌گونه مردم را چرا دوست گرفتم، کاش بین من و آن‌ها دوستی و رفاقت صورت نمی‌گرفت.^{۱۴۵} نصیحت پیغمبر ﷺ به من رسیده بود و آن برای هدایت‌ام کافی بود نیز امکان داشت که در دل من جاگزین شود، مگر دوستی این بدبخت مرا تباه کرد و نماند که دلم به سوی آن متوجه گردد، بی شک شیطان بسیار فریب کار است، آدمی را در عین موقع فریب می‌دهد و سخت رسوا می‌کند.^{۱۴۶}

از آیات و تفسیر فوق معلوم شد که مصاحبت و رفاقت همراه انسانیکه ارزش وقت را نمی‌داند از خطرناک‌ترین اسباب تلف وقت است.

راه حل آن: نباید همراهی اشخاص بد که به وقت ارزشی را قائل نیست رفاقت نمود تا از او متضرر شویم، رفاقت همراه کسانی کنیم که نیک باشد تا از سیرت او ما هم مستفید شویم. چنانچه رسول الله ﷺ فرموده است: (الْوَحْدَةُ خَيْرٌ مِنْ جَلِيسِ السَّوِّءِ، وَالْجَلِيسُ الصَّالِحُ خَيْرٌ مِنْ الْوَحْدَةِ، وَإِمْلَاءُ الْخَيْرِ خَيْرٌ مِنْ السُّكُوتِ، وَالسُّكُوتُ خَيْرٌ مِنْ إِمْلَاءِ الشَّرِّ^{۱۴۷}، تنهایی بهتر از هم‌نشینی بد و هم‌نشینی خوب بهتر از تنهایی و نوشتن خیر بهتر از سکوت و سکوت بهتر است از نوشتن شر. پس تنها نشینی بهتر شد از هم‌نشینی بد؛ زیرا همراهی هم‌نشینی بد اوقات ضایع می‌گردد که ضرر آن آشکار است، کوشش نمایم که از مجالس لهو و لعب و هم‌نشینیان غافل پرهیز نمایم.

۱۴۴ تفسیر کابلی، سوره فرقان، آیه ۲۹

۱۴۵ تفسیر کابلی، سوره فرقان، آیه ۲۹

۱۴۶ تفسیر کابلی، سوره فرقان، آیه ۲۹

۱۴۷ بهیقی (۵۸۱۷ شعب الإيمان رقم الحدیث ۴۶۳۹) مکتبه الرشد، الطبعة: الأولى، ۱۴۲۳ هـ - ۲۰۰۳ م، ابن البیع (لمستدرک علی الصحیحین ۳۸۷۱۳) بیروت
 الطبعة: الأولى، ۱۴۱۱ - ۱۹۹۰ سیوطی (جمع الجوامع أو الجامع الكبير للسيوطي رقم الحدیث ج ۴ ص ۲۱۶، الناشر: الأزهر الشريف، القاهرة - جمهورية مصر العربية الطبعة: الثانية، ۱۴۲۶ هـ - ۲۰۰۵ م

و شاعر نیز می‌فرماید: یار بد بدتر بود از مار بد *** حق ذات پاک الله الصمد *** یار بد آرد ترا سوی
جحیم **** یار نپکو گیر تا یابی نعیم.^{۱۴۸}

«با بدان، کم نشین که صحبت بد *** گرچه پاکی، تو را کند پلید *** افتابی بدین بزرگی را *** لکه
ابر، کند ناپدید.

«پسر نوح با بدان بنشست *** خاندان نبوتش گم شد *** سگ اصحاب کهف، روزی چند *** پی
نپکان گرفت و مردم شد. هم نشین تو از تو، به باید *** تا تو را عقل و دین بیفزاید.

مطلب سوم: فراغ (وقت فراغ)

اگر وقت به خیر صرف نشود برعکس به شر صرف خواهد شد و این مسئله است که در آن هیچ
اختلاف وجود ندارد به‌خاطری که اگر نفس را به خیر مشغول نکردی تو را به شر مشغول می‌کند و
این مسلم است کسانیکه از اوقات خویش استفاده درست ننموده‌اند به تحقیق که آن‌ها اوقات
خود را تلف نمودند در چیزی که به ضرر شان تمام می‌شود نه به نفع شان.

چنانچه در حدیث شریف روایت شده که: عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "إِنَّ اللَّهَ
يُحِبُّ الْمُؤْمِنَ الْمُحْتَرِفَ" ^{۱۴۹}، خداوند ﷻ را یعنی متعهد به کسب روزی از راه
صنعت، زراعت و تجارت دوست دارد و این منافاتی با توکل ندارد.

در حدیث دیگری آمده است: عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: يُقَالُ: "مَا شَرُّ شَيْءٍ مِنَ الْبِطَالَةِ فِي
الْعَالَمِ" ^{۱۵۰}، از هشام بن عروه از پدرش روایت است که می‌گوید: هیچ چیز بدتر از بی‌کاری در دنیا
نیست.

از این رو علامه مناوی رحمه الله می‌فرماید: اگر انسان نتواند کاری را که باطن او را به کار مباحی که
او را در دین کمک می‌کند مشغول کند، ظاهرش خالی است و قلبش خالی نمی‌ماند؛ بلکه شیطان
لانه می‌کند، تخم می‌گذارد و تخم ریزی می‌کند و فرزندانش در آن متولد می‌شوند. ^{۱۵۱}

۱۴۸ از رو نجوی برهان الاسلام: تعلیم المتعلم: بیروت، طبع ۲۰۰۴ م. ص ۱۰

۱۴۹ اطیرانی: المعجم الأوسط، رقم الحدیث ۸۹۳۴، الناشر: دار الحرمین - القاهرة، ۱۴۱۵

۱۵۰ بهیقی (شعب الإيمان للبهیقی) 321/3

۱۵۱ مناوی، فیض القدر شرح الجامع الصغیر، ج ۱، ص ۲۹۰ و ج ۱۴ ص ۲۲۴، لمکتبة التجارية الكبرى - مصر
الطبعة: الأولى، ۱۳۵۶: دار الکتب العلمیة بیروت

پس، بنابر روایات فوق اگر انسان از وقت فارغ خود استفاده درست ننماید یقیناً که در خسران است و این هم یکی از مهم‌ترین اسباب ضایع شدن وقت است .

راه حل آن: انسان از فراغ (وقت فارغ) استفاده درست نماید و نه برعکس این نعمت به نقیمت (عذاب) تبدیل می‌شود چنانچه از روایات قبلی معلوم شد و آن را در زندگی خود غنیمت بشمارد. هم‌چنان در حدیث دیگر رسول الله ﷺ فرموده است: (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِرَجُلٍ وَهُوَ يَعْطُهُ: اَعْتَنِمَ خَمْسًا قَبْلَ خَمْسٍ: شَبَابَكَ قَبْلَ هَرَمِكَ، وَصِحَّتَكَ قَبْلَ سَقَمِكَ، وَعَنَّاكَ قَبْلَ فَقْرِكَ، وَفَرَاغَكَ قَبْلَ شُغْلِكَ، وَحَيَاتَكَ قَبْلَ مَوْتِكَ ^{۱۵۲}، رسول خدا ﷺ به مردی در حالی که او را نصیحت می‌کرد فرمود: از پنج چیز قبل از پنج چیز بهره ببر: جوانی را پیش از پیری، سلامتی خود را قبل از بیماری و ثروت را پیش از فقرت، اوقات فارغ خود را قبل از کار و زندگی خود را قبل از مرگ.

از روایت فوق معلوم گردید که از زندگی انسان پرسان می‌شود که آیا این اوقات زندگی خویش را در چی گذرانیدی و تا این که از این موضوع سوال نشود انسان نه به طرف جنت رفته می‌تواند و نه به طرف دوزخ پس، معلوم شد که اوقات در سرنوشت دنیوی و اخروی انسان یکی از اهم چیزها می‌باشد.

مطلب چهارم:

اشتغال به لهویات و لغویات: اشتغال به سخنان بیهوده، مجالس خنده و مزاح، سیاحت بدون ضرورت، دیدن صفحات مجازی بدون ضرورت، مانند فیسبوک و امثال آن... و دیدن سریال‌های مبتذل، دیدن مسابقات ورزش که ساعت‌ها و روزها را در آن می‌گذرانند به خصوص جوانان ما که شایقین دیدن چنین مسابقات هستند شب‌ها و روزهای خود را در آن صرف می‌نمایند. حال این که اگر ورزش فایده دارد برای ورزش کننده دارد نه برای بیننده که ساعات بیش قیمت خود را در آن صرف می‌نماید و این جز جفا به خود و کسب نارضایتی الله ﷻ چیزی دیگری نه می‌باشد.

چنانچه الله ﷻ می‌فرماید: (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ^{۱۵۳}، از مردمان کسی ست که می‌خرند سخنان بی‌هوده را تا گمراه کنند مردم را از راه خدا بغیر علم و بگیرد آن را تمسخر این جماعت ایشان راست عذاب

۱۵۳ قرآن کریم سوره لقمان، آیه (6) .

خوارکننده.^{۱۵۴} لهوالحدیث آن است که ترا از عبادت و یاد خدا باز دارد؛ از قبیل افسانه، سخنان بی جای، تمسخر، مشاغل واهیه، ساز و سرود و غیره.^{۱۵۵}

راه حل آن: انسانیکه عقل سلیم دارد نباید اوقات خود را که بیش قیمت است در لغویات بگذراند و از الله ﷻ بترسد در مورد وعید که در فوق ذکر شده در باره چنین اشخاص. به جای این لغویات وقت خود را به مطالعه کتب، قصص الانبیاء، تلاوت قرآن و گوش دادن به موعظه علماء و غیره امور شرعی بگذراند.

نتیجه گیری

- ✓ ضایع کردن وقت باعث نارضایتی الله ﷻ و رسول الله ﷺ می شود.
- ✓ ما در پرتو نصوص و اقوال علماء مشاهده نمودیم که وقت یکی از مهم ترین سرمایه انسان است که ضایع شدن آن هرگز جبران نه می شود.
- ✓ ضایع شدن وقت خسارات گوناگون را به بار می آورد مانند خساره اخروی، دنیوی از قبیل مالی، بدنی، روحی و باعث نفرت انسان در فامیل و جامعه میشود.
- ✓ هر سبب ضایع شدن وقت، از خود جلوگیری و راه حل دارد و ممکن است که از آن اجتناب شود.
- ✓ نتایج این تحقیق نشان داد که مدیریت مؤثر زمان نه تنها یک ضرورت دینی، بلکه یک عامل پیشرفت اجتماعی و اقتصادی نیز محسوب می شود.

پیشنهادات

۱. از تمام برادران مسلمانم این تقاضا را دارم که قیمت وقت را بدانند و آن را تلف نمایند و وقت رایک غنیمت بزرگ بدانند.
۲. از ریاست های امر بالمعروف، حج و اوقاف، اطلاعات و فرهنگ تقاضا دارم که این تحقیق را به سمع عوام و خواص افراد جامعه از طریق برنامه های خود برسانند.
۳. از تمام دانشمندان علوم دینی می خواهم که در این موضوع و موضوعات مرتبط به وقت بیش تر تحقیقات نمایند.

۱۵۴ تفسیر کابلی، سوره لقمان، آیه (۶).

۱۵۵ تفسیر کابلی، سوره لقمان، آیه (۶).

منابع

قرآن الكريم

بخاري (محمد بن إسماعيل أبو عبد الله الجعفي) صحيح البخاري، دار طوق النجاة الطبعة: الأولى، ١٤٢٢هـ.
ابن المبارك أبو عبد الرحمن عبد الله بن المبارك بن واضح الحنظلي، التركي ثم المرؤزي، الزهد والرقائق لابن المبارك، دار الكتب العلمية - بيروت سنة ١٤١٩هـ.

ابن ماجة (أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني) سنن ابن ماجه دار إحياء الكتب العربية - فيصل عيسى البابي الحلبي ١٩٥٢م

ابن أبي الدنيا (أبو بكر عبد الله بن محمد بن عبيد بن سفيان بن قيس البغدادي الأموي القرشي المعروف بابن أبي الدنيا) الزهد لابن أبي الدنيا، دار ابن كثير، دمشق الطبعة: الأولى، ١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م
نيسابوري (أبو عبد الله الحاكم محمد بن عبد الله بن محمد بن حمدويه بن نعيم بن الحكم الضبي الطهماني نيسابوري المعروف بابن البيع) المستدرک علی الصحیحین دار الكتب العلمية - بيروت الطبعة: الأولى، ١٤١١

بيهقي (أبو بكر أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخُسرُو جردِي الخراساني) السنن الكبرى، دار الكتب العلمية، بيروت الطبعة: الثالثة، ١٤٢٤هـ - ٢٠٠٣م

بكري (محمد علي بن محمد علان بن إبراهيم) دليل الفالحين لطرق رياض الصالحين ١٤٢٥هـ - ٢٠٠٤م
بغوي (محيي السنة، أبو محمد الحسين بن مسعود بن محمد بن الفراء الشافعي) شرح السنة، المكتب الإسلامي - دمشق، بيروت ١٤٠٣هـ - ١٩٨٣م

برهان فوري (علاء الدين علي بن حسام الدين: الهندي) كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال، مؤسسة الرسالة، الطبعة الخامسة، ١٤٠١هـ/١٩٨١م

تبريزي (محمد بن عبد الله الخطيب العمري، أبو عبد الله، ولي الدين) مشكاة المصابيح، المكتب الإسلامي - بيروت الطبعة: الثالثة، ١٩٨٥

ترمذي (محمد بن عيسى أبو عيسى) الجامع الصحيح سنن الترمذي، دار إحياء التراث العربي - بيروت ١٣٩٥هـ - ١٩٧٥م

ثعالبي (أبو منصور عبد الملك بن محمد بن إسماعيل) الشكوى والعتاب وما وقع للخلان والأصحاب، المجلس الوطني للثقافة والفنون والآداب الطبعة: الأولى، ١٤٢١هـ - ٢٠٠٠م

ديوبندي (محمود الحسن) و (شبيراحمد عثمانی) (تفسير كابل) نشر احسان، تهران، يازدهم چاپ، ١٣٨٥ هـ ش

زرونجي (برهان الاسلام) تعليم المتعلم: بيروت، طبع ٢٠٠٤م

- سيوطي (جلال الدين) جمع الجوامع المعروف بـ «الجامع الكبير» مطبعة: القاهرة، الطبعة: الثانية، ١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥ م
- اصبهاني (أبو القاسم إسماعيل بن محمد بن الفضل بن علي القرشي الطليحي التيمي، الملقب بقوام السنة) الترغيب والترهيب، دار الحديث - القاهرة الطبعة: الأولى ١٤١٤ هـ - ١٩٩٣ م
- طالقاني (المحيط في اللغة ج ١ ص ٤٩٣) بيروت سنة ١٩٩٤
- طبراني (أبو القاسم سليمان بن أحمد) المعجم الأوسط، دار الحرمين - القاهرة، ١٤١٥
- ملاعى قارى (أبو الحسن نور الدين الملا الهروي القاري) مرقة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح، دار الفكر، بيروت - لبنان الطبعة: الأولى، ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠٢ م
- قرطبي (أبو الحسن علي بن خلف بن عبد الملك بن بطال البكري) شرح صحيح البخارى - لابن بطال، مكتبة الرشد - السعودية / الرياض - ١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٣ م
- ألوسي (شهاب الدين محمود بن عبد الله الحسيني) روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني، دار الكتب العلمية - بيروت الطبعة: الأولى، ١٤١٥ هـ ق
- مناوي (زين الدين محمد المدعو بعبد الرؤوف بن تاج العارفين بن علي بن زين) فيض القدير شرح الجامع الصغير، المكتبة التجارية الكبرى - مصر الطبعة: الأولى، ١٣٥٦
- انصاري (إسماعيل بن محمد بن ماحي السعدي) التحفة الربانية في شرح الأربعين حديثاً النووية، مطبعة دار نشر الثقافة - الإسكندرية الطبعة: الأولى، ١٣٨٠ هـ

Two Quarterly

Ainak Academic – Research Journal

Logar University

Journal License Date: June/ 2023

دراسة الأضرار الناتجة عن إضاعة الوقت من منظور الدين الإسلامي الحنيف

الأستاذ حبيب الله حنفي

قسم التعليمات الإسلامية، كلية الشريعة، جامعة لوجر

عنوان البريد الإلكتروني hnfisifi@gmail.com

المستخلص

الوقت من أعظم نعم الله ﷻ على الإنسان، وله أهمية كبيرة في الدين الإسلامي، حيث يدعو الإنسان إلى استغلال لحظات عمره في سبيل النمو والعبادة وخدمة الخلق. ويُعتبر تضييع الوقت في الإسلام ليس فقط نوعاً من الغفلة وعدم تحمّل المسؤولية تجاه نعمة الله ﷻ، بل يؤدي أيضاً إلى التخلف الفردي والأخلاقي والاجتماعي للإنسان.

هدف البحث

التنبه على خسارة اضعاء الوقت حتي ننجو من وعيد الله تعالي الأبدية ونغتئم أوقاتنا فيما يعود علينا بالتقدم والرفقي في دنيانا.

منهج البحث

اتبعت المنهج التحليلي الوصفي في كتابة هذه المقالة.

النتيجة

وفي الختام يتعين اتخاذ الاجراءات الكفيلة بالحدّ من اضعاء الوقت والالتزام العملي بتعاليم الدين الاسلامي تحقيقاً لأهدافنا المنشورة، وإسهاماً فعّالاً في رُفّي ذاتنا و تقدّم مجتمعا.

الكلمات المفتاحية

قيمة الوقت، الحفاظ على الوقت، تضييع الوقت

الاستناد: الأستاذ حنفي، حبيب الله. (١٤٠٤هـ). دراسة الأضرار الناتجة عن إضاعة الوقت من منظور الدين الإسلامي

الحنيف. المجلة العلمية-البحثية نصف السنوية «عينك»، المجلد ٣، ٥، الصفحات ٢٥١-٢٦٨.

جامعة لوجر.

©حقوق المؤلف.